

De Herinrichting van het Nationaal Scheepvaartmuseum

Lezing op 16 April 1954 gehouden door dhr J. VAN BEYLEN,
Lid van de Academie van Marine.

DE spreekbeurt van deze avond handelt niet over een maritiem onderwerp in de rechtstreekse zin van het woord.

Het gaat hier om een museologische kwestie, welke betrekking heeft op het Nationaal Scheepvaartmuseum, en zij staat in nauw verband met het behandelen van museumvoorwerpen, welke zoveel raakpunten zijn aan de vele historische aspecten van de scheepvaart.

De bedoeling is tweevoudig :

- 1) een blik werpen op de activiteit van het Nationaal Scheepvaartmuseum, zij het zeer beknopt;
- 2) een overzicht geven van de middelen waarover de instelling beschikt.

De activiteit is bij een groot aantal personen niet helemaal bekend en er bestaan zelfs bepaalde misverstanden hieromtrent, niet speciaal met betrekking tot het Nationaal Scheepvaartmuseum, doch tot de musea in het algemeen. De oorzaak hiervan is niet ver te zoeken.

Over het algemeen ziet men in een museum alleen de tentoonstellingszalen en gewoonlijk gaat een bezoeker zich niet verdiepen in het hoe en het waarom. Het is nog een algemeen verspreide gedachte, dat een museum eindigt met de toonzalen.

Daarom meenden wij, dat het wel nuttig zou zijn enig licht te werpen op de activiteit achter de schermen. Wij zullen dan tevens in de gelegenheid zijn het verband aan te tonen, dat bestaat tussen de

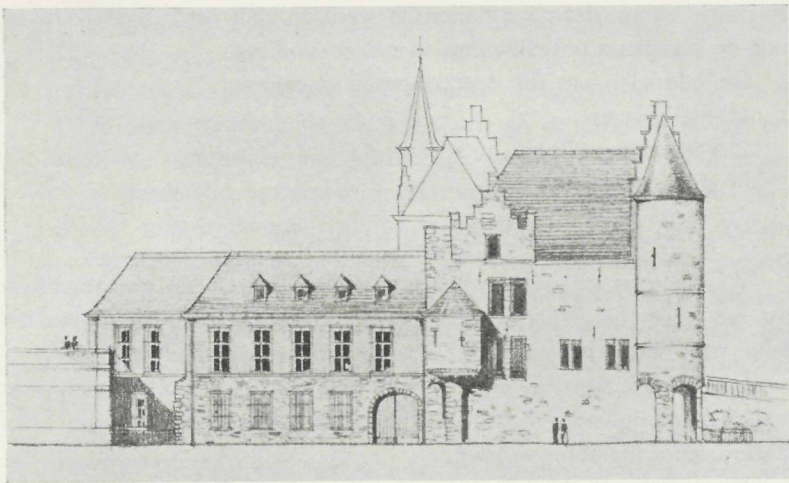
mogelijkheden en de inrichting van een museum, in het bijzonder deze van het Nationaal Scheepvaartmuseum. Aan de hand hiervan zal het hoe en het waarom van de huidige verbouwingswerken U dadelijk opvallen.

Rond de verbouwingswerken van het Steen en bijhorende gebouwen is op zeker ogenblik een soort black-out ontstaan, door een ons onbekende reden. Het noodzakelijk afsluiten van het Noorderwandelterras aan de kant van het museum heeft deze stand van zaken zeker in de hand gewerkt.

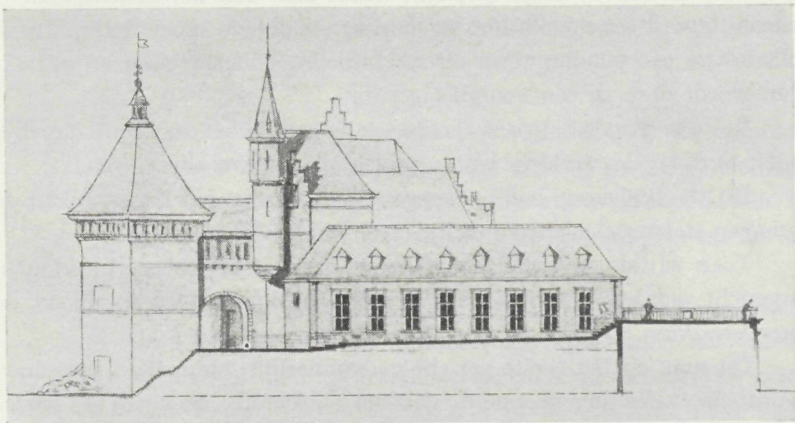
Nu dit wandel terras terug opengesteld is, zien wij talrijke Antwerpenaren met kritische blik naar de nieuw gebouwde vleugel van het gebouw kijken en de commentaren zijn niet van de lucht. Zonder te willen ingaan op polemieken op architecturaal gebied menen wij toch volgende opmerkingen naar voor te mogen brengen. Bij de planning van het nieuwe gebouw heeft men met heel wat beperkende factoren rekening moeten houden, zowel wat de financiële kant betreft — niettegenstaande de gewaardeerde steun van de Staat — alsook wat de constructieve mogelijkheden en de expansie aangingen. Het is dikwijls veel lastiger een aanpassing te verwezenlijken, dan iets volledig nieuw te bouwen. Wij laten daarom, wat de buitenkant aangaat, ieder zijn mening. Voor de uitbating van het museum is vooral de binnenzijde van belang.

Het doel, dat met de inrichting van het Nationaal Scheepvaartmuseum nagestreefd werd kan niet beter omschreven worden dan in de overeenkomst Stad/Staat betreffende het Nationaal Scheepvaartmuseum en waarvan de tekst gepubliceerd is in de brochure « Het Nationaal Scheepvaartmuseum » van de hand van Dr. K.C. Peeters, stadssecretaris : « door een gezamenlijke inspanning, de herinnering en » de getuigenissen van de medewerking van het land aan de scheep- » vaart sedert veraf gelegen tijden vereeuwigen en de bewaring verze- » keren van alle werken en alle voorwerpen en bescheiden die van deze » medewerking, alsmede van ieder door hun landgenoten volbrachte » ondernemingen op zee, getuigen ».

Nu het Nationaal Scheepvaartmuseum een werkelijkheid geworden is menen wij deze doelstelling te mogen verruimen en wel zo, dat de instelling er zich ook op toelegt de herinneringen niet alleen te bewaren, doch ook aan te vullen en ze te gebruiken ten bate van de gemeenschap en de wetenschap, d.w.z. meer te zijn dan een gewone opslagplaats, doch een levend deel van het patrimonium van het land,

*Westzijde (Scheldekant) van het Museum Steen
Nationaal Scheepvaartmuseum*

*Noordzijde van het Museum Steen
Nationaal Scheepvaartmuseum*

een patrimonium dat naar buiten optreedt en zich verdienstelijk maakt voor de algemene ontwikkeling van de bevolking.

De middelen om dit doel te bereiken zijn :

- 1° een gebouw;
- 2° een verzameling;
- 3° een organisatie.

I. — EEN GEBOUW

Wij kennen allen de wederwaardigheden van de verzamelingen van het Stedelijk Scheepvaartmuseum ingevolge de moeilijkheden, welke naar voor traden bij het zoeken naar een geschikt gebouw.

Uiteindelijk werd de enig mogelijke beslissing getroffen, welke een bevredigende oplossing kon geven : het Steen zou als Nationaal Scheepvaartmuseum ingericht worden.

Nu waren aan dit gebouw — van museumtechnisch standpunt uit — heel wat ongemakken verbonden, maar het had ook bepaalde voordelen.

Het Steen had het gebrek, eigen aan vele historische gebouwen, dat het in de grond niet geschikt was voor de functie, welke men het al tientallen jaren lang gegeven had, en zeker niet als men rekening ging houden met de modernste museumtechnische opvattingen.

In de meeste gevallen kunnen of mogen deze gebouwen — om gegronde redenen overigens — niet aangepast worden. Het gevolg is dan, dat een « museum », d. i. het geheel van verzamelingen, administratie, meubelen, enz., verplicht wordt zich aan het gebouw aan te passen terwijl dit precies het tegenovergestelde zou moeten zijn. In de plaats van een gebouw rond een verzameling en haar eisen op te trekken wordt deze in een complex geperst.

In vele gevallen wordt de doelstelling van het museum dadelijk ontspoord en de werking bemoeilijkt zoniet onmogelijk gemaakt.

Bij de beslissing het Scheepvaartmuseum in het Steen onder te brengen stelden zich aanvankelijk heel wat problemen.

Toen wij als opdracht kregen na te gaan of het Steen zou kunnen ingericht worden als Nationaal Scheepvaartmuseum bleek dit in de vroegere vorm — vóór 1951 — bepaald onmogelijk.

Dit mag op het eerste gezicht verwonderlijk schijnen en misschien wordt de bedenking geopperd, dat een aanzienlijk deel van de verzameling toch reeds in het gebouw gestaan had gedurende tientallen jaren als afdeling « Scheepvaart » van het « Museum voor Oudheden ». Inderdaad was deze verzameling in een grote zaal op het gelijkvloers

opgeslagen; zij werd nooit verplaatst en kon in deze zaal alléén een plaats vinden.

De oude vleugel van het gebouw — het échte Steen — bestaat uit 11 zalen waarvan de kleinste 9 m² en de grootste 90 m² meet — de laatste een zolder met schuine dakhelling. Twee draaitrappen van kleine doormeter verbinden de verdiepingen.

De nieuwe vleugel — de vergroting van het oude gebouw en daterend van 1893 — omvatte drie zalen met een oppervlakte van 102 m² ieder. Hier waren de verdiepingen eveneens verbonden door een draaitrap. De toegangen en doorgangen waren bepaald onbruikbaar, altijd de aard van de onder te brengen verzameling in acht genomen.

Het was echter de nieuwe vleugel van het Steen die redding kon brengen. Dit deel van het gebouw, dat noch historische noch architectonische waarde had mocht wél aangepast worden al zou dit in de ogen van vele Antwerpenaren een heiligschennis betekenen. Doch hier lag onze éنية kans.

Inderdaad kwam door relatief geschikte doorgangen de oude vleugel van het Steen binnen het bereik tot op een zekere grens, een grens die ruim genoeg was om een uitbating mogelijk te maken.

Het was enkel nodig voldoende bewegingsvrijheid te scheppen in de nieuwe vleugel.

Om dit te verkrijgen werd inspiratie gezocht bij het schip. In de verschillende vloeren van de verdiepingen — van de kelder uit tot de hoogste verdieping — werden grote luiken aangebracht, van zulkdanige afmetingen dat de grootste voorwerpen uit de verzameling er doorheen konden.

In de kelders, die als bergplaatsen zouden gebruikt worden en toegang moesten geven tot het gebouw van op de kade, werden alle doorgangen en deuropeningen extra verbreed en verhoogd. Alle transport gebeurde dus van de kelder uit door de luiken naar boven en van daar over het ganse gebouw.

Het gevolg hiervan was, dat bij iedere verplaatsing van een meubel of een scheepsmodel van middelmatige afmetingen alle zalen van de nieuwe vleugel moesten overhoop gehaald worden om de luiken te kunnen openleggen. Het openleggen van deze zware luiken was niet zonder gevaar en éénmaal open stond men b.v. op de hoogste verdieping voor een kuil van 15 meter diepte. Zware werkongevallen waren hier helemaal niet denkbeeldig. Het gehele manœuvre vereiste

een groot aantal werklieden, kostte veel moeite en tijd en bijna altijd liepen de modellen schade op.

Deze transportmethode was een oplossing, maar dan één die helemaal niet ideaal te noemen was.

In de kelders bleek de bergruimte precies voldoende om de bestaande verzameling te bergen en dan nog dank zij een soms gewaagde stapelmethode.

Een eigenlijke boekenbergplaats was er niet en de enkele duizenden banden die het museum rijk is stonden opgesteld in het bureel, in de gangen, op een overloop van de trapzaal en verder overal waar maar enigszins ruimte voorhanden was.

Het beheer van het museum moest in één kamer samengebracht worden, die ook dienst deed als opslagplaats voor allerlei andere zaken en waar ook studerende moesten ondergebracht worden voor hun werk.

Hiermede waren de mogelijkheden van het Steen volledig uitgeput.

De bergplaatsen voor voorwerpen en boeken waren zeer vlug te eng. De bewegingsvrijheid werd met de dag kleiner en de werkmogelijkheden werden zeer lastig. Met een practisch onbestaande administratie — wat bestond was door de verhuizing erg in de war geraakt en niet dadelijk te gebruiken — een beheer, dat vóór de vuist gebeurde, op het geheugen en de improvisatiemogelijkheden berustte, was het duidelijk, dat binnen zeer korte tijd de werking van het Nationaal Scheepvaartmuseum onherroepelijk zou vastgelopen zijn.

Er waren aan het Steen ook voordelen verbonden.

De ligging mag werkelijk ideaal genoemd worden. Samen met het Kasteel van Kronborg te Elsinør in Denemarken is de situatie van het Steen misschien de beste te noemen die men voor een scheepvaartmuseum kan verkiezen. Vlak aan de Schelde, vormt het als het ware een deel van het aangezicht van Antwerpen. Het ligt te midden van een publieke wandeling, waar iedere Antwerpenaar of vreemdeling uiteindelijk terecht komt.

Het bezoekersaantal van het Steen ondergaat hiervan de invloed en is het grootste van alle Belgische musea.

Men beweert soms wel, dat een hoog bezoekersaantal niet moet nagestreefd worden, vermits iedere verzameling of museum zich tot een bepaalde, werkelijk interessante kern richt.

Deze bewering steunt het feit, dat niet de kwantiteit maar wel de kwaliteit van de bezoeker een rol speelt. Zo dit tot op een zekere hoogte wel juist is, dan merkt men toch op, dat het de betrachting is van

ieder museum zoveel mogelijk bezoekers te lokken. Het is toch één van de doelstellingen van een kulturele of wetenschappelijke inrichting een zo ruim mogelijke kring belangstellenden te scheppen omdat er dan wel een betere kans bestaat dat men een groter positief resultaat bereikt. Hier is dan het bezoekersaantal wel van belang en dit wordt zeer goed onderstreept door de inspanningen, die alle musea zich getroosten om dit aantal zo hoog mogelijk op te voeren.

Een ander zeer belangrijk voordeel was, dat het gebouw uitbreidingsmogelijkheden bezat, en dat deze mogelijkheden feitelijk konden gerealiseerd worden. Immers de nieuwere vleugel kón aangepast of verbouwd worden.

Ten slotte bezit het Steen atmosfeer. Het gebouw bezit een eigen grote charme, die de vreemde bezoeker dadelijk aangrijpt.

Wij zijn soms wel eens geneigd dit voordeel over het hoofd te zien. Door een al te nauwe bekendheid met het gebouw gaat de bekoring ervan verloren en het treft ons altijd weer, dat vreemde bezoekers hun bewondering en hun verrassing uitdrukken als ze het gebouw doorlopen. Het komt zeer dikwijls voor dat men dan vergelijkingen begint te trekken met meer modern ingerichte gebouwen met het voordeel aan het Steen. Men verkiest blijkbaar « atmosfeer » boven strenge « efficiency ».

Aan wat voorafgaat merkt men dadelijk, dat een geschikt gebouw van het grootste belang is voor de bloei van een instelling. Het is werkelijk noodzakelijk dat het gebouw aan bepaalde eisen van een bepaalde verzameling kan voldoen. Het is niet voldoende dat men over zoveel en zoveel m² beschikt en dat men « onder dak » is.

DE oplossing is nieuwbouw, wat echter in gegeven omstandigheden niet kon verwezenlijkt worden. Het is dan zaak zo dicht mogelijk een geschikte verwezenlijking te benaderen.

II. — EEN VERZAMELING

Het spreekt vanzelf, dat een museum over een verzameling beschikt. Het is vooral op het uitzicht en de belangrijkheid ervan, dat wij de nadruk willen leggen.

De museumleiding kan voor twee mogelijkheden staan :

- 1° voor een bestaande verzameling;
- 2° voor een ontbrekende verzameling.

Aan een bestaande verzameling kan een museumbeheer weinig doen, tenzij ze uitbreiden in de mate van het noodzakelijke en het

mogelijke. Verder is het zijn taak het bestaande zo goed mogelijk te verzorgen opdat én de kwantiteit én de kwaliteit niet zouden verminderen. Hier stelt zich sterk de personeelskwestie, die zeer moeilijk op te lossen is, vooral dan wat betreft de geschiktheid om de restauraties en het onderhoud te verzorgen.

Ten slotte dient het bestaande ook renderend gemaakt te worden door een doelmatig gebruik en een aangepaste organisatie, waarover wij het verder zullen hebben.

De tweede mogelijkheid is het ontbreken van een verzameling. Dit lijkt op het eerste gezicht bevreemdend, doch is dit feitelijk niet. Inderdaad kan het ontbreken van een bepaald aspect of van een geheel een welbepaalde hindernis vormen voor het uitbaten van een museum. Een praktisch voorbeeld kan dit duidelijk maken. Het Nationaal Scheepvaartmuseum streeft er naar alle aspecten van de nationale scheepvaart te belichten, aan de hand van voorhanden zijnde voorwerpen en documenten b.v.: de Zeemacht. Bij gebrek aan voldoende verzamelingen kan het museum dit punt van het programma niet nakomen.

Er zijn nog meer van deze leemten. De strekking, die het museum huldigt dekt dus ten onrechte de inhoud van de verzameling. Bijgevolg is het de taak van het museum deze lacunes in de mate van het mogelijke aan te vullen, opdat de vlag, waaronder het museum vaart, werkelijk de lading zou dekken.

Men kan dit aan toevallige omstandigheden overlaten maar men kan dit ook bewust organiseren. In het laatste geval is men verplicht tijd- en ruimtegrenzen vast te leggen om binnen deze beperking opzoekingen te doen en eventuele aankopen af te sluiten of schenkingen en bruiklenen te verwerven.

Het is altijd mogelijk de massa te vergroten met willekeurige aanwinsten. Een geplande uitbreiding van de verzamelingen houdt zich aan bepaalde criteria en deze niet in acht nemen betekent gewoonlijk geldverspilling, tijdverspilling en verlies aan kostbare ruimte in de bergplaatsen.

Ook toevallige factoren spelen een rol. Zo kan men een aantal voorwerpen bezitten, waarvan kan betwist worden of ze wel degelijk thuishoren bij de rest van het bezit. Het standpunt dat men inneemt, bepaalt de oplossing; b.v. bezit het Nationaal Scheepvaartmuseum een uitgebreide verzameling modellen van Chinese junken, die desgevallend ook zouden kunnen ondergebracht worden in een Volkenkundig museum, indien men zich op een ethnografisch standpunt stelt.

III. EEN ORGANISATIE

Het gebruik en de uitbating van een museum veronderstellen het bestaan van een organisatie van de activiteit.

Deze activiteit vertoont twee aspecten :

1° een werking naar binnen;

2° een werking naar buiten.

Nog niet zo heel lang geleden was er in ons land van een inwendige activiteit in musea nog geen sprake evenmin als van een uitwendige ten andere.

Musea werden toen nog aangezien — en waren dit feitelijk ook — als opslagplaatsen. Het waren meestal jonge instellingen en zij bevonden zich in hun « verzamelperiode ». Een gevestigde museumtechniek bestond er niet, in tegenstelling met de bibliotheken b.v., waar reeds geruime tijd vaste methodes in voege zijn, die — op weinig na — in alle instellingen dezelfde zijn.

Tot voor kort was er in tal van musea geen sprake van catalogi in de werkelijke zin van het woord. Meestal werd door « iemand » een inventaris bijgehouden van de aanwinsten, soms ook niet. De aanwinst werd ergens neergezet, al dan niet op een daartoe geschikte plaats, en bleef daar ter plaatse zagezegd voor eeuwig. Slechts uitzonderlijk werd verlangd, dat deze instellingen zich naar buiten uit zouden manifesteren. Indien noch een innerlijk noch een uiterlijke manifestatie verlangd werd, kon men ook niet verwachten, dat een hiervoor speciaal ingerichte organisatie zou voorzien worden. Het beheer van vele van deze musea werd slechts als een — onbezoldigde — nevenbediening aangezien en geschoolde krachten waren er niet aanwezig.

Nu is het museumbeheer en de -techniek een vak geworden, waarover sinds enkele tijd cursussen gedoceerd worden aan de universiteiten o.m. te Gent. Het vraagt speciale bevoegdheden omdat het aan zekere noodzakelijk geachte eisen moet kunnen beantwoorden, die in overeenstemming gebracht zijn met de huidige stand van het wetenschappelijk onderzoek en de volksopvoeding.

Men aanziet musea niet meer als gesloten, stofferige stapelplaatsen zonder meer. Zij zijn geroepen een rol te spelen in het cultureel en wetenschappelijk leven van een volksgroep. Men verwacht prestaties naar buiten ten behoeve van de volksopvoeding.

Het gevolg hiervan is, dat een innerlijke organisatie vereist wordt. Hiervan hangt het gehele verdere optreden en de mogelijkheden van de instelling af.

Deze organisatie — die degelijk administratief moet zijn, gegrond op wetenschappelijke basis — moet :

- 1° eenvoudig zijn, doeltreffend en ALGEMEEN bruikbaar;
- 2° zo lang mogelijk leefbaar zijn;
- 3° over een vaste werkmethode beschikken.

Het is niet zo heel moeilijk zeer geleerde en ingewikkelde methodes uit te denken om een organisatie op te bouwen. Men verliest vaak uit het oog, dat ze ook moet werken, snel en juist en zonder na een bepaalde tijd vast te lopen. Hoe ingewikkelder iets is hoe meer gevaar voor vergissingen : dus eenvoud. Staat er niet ergens geschreven : « in der Beschränktheit zeigt sich der Meister ? » Zogenaamd « vernuftige » methodes hebben bijna alle het nadeel, dat ze niet algemeen bekend zijn en subjectief. Zij vergen vaak lange oefening en ondervinding om ze feilloos te gebruiken.

Het Nationaal Scheepvaartmuseum legt er zich op toe eenvoudige, doch volstrekt verantwoorde werkmethodes te gebruiken, wetenschappelijk onaanvechtbaar, en waarvan de ondervinding en het gebruik uitwijzen, dat ze inderdaad sluitend werken, vlug en juist. Hun levensduur is practisch onbeperkt.

Het werktuig van deze organisatie is het geheel van de catalogi onder hun verschillende vormen.

Het is niet mogelijk op deze plaats in details te treden over de inrichting van deze catalogi. Enkel een oppervlakkig overzicht mag hier volstaan.

Het bezit van het Nationaal Scheepvaartmuseum is onderverdeeld in twee van elkaar verschillende delen : de verzameling en de bibliotheek. Hun behandeling geschiedt volgens vrij sterk van elkaar verschillende werkwijzen, waarvan deze voor de bibliotheek gestandaardiseerd zijn volgens de algemeen geldende bibliotheconomische voorschriften.

Zo beschikken wij voor het boekenbezit over een alfabetische auteurscatalogus en een trefwoordencatalogus, deze laatste in opbouw.

In de bibliotheek zijn ook de zeekaarten ondergebracht. Zij worden beheerd door een systematische catalogus op de aardrijkskundige namen waarvan de samenstelling practisch nog helemaal moet aangevat worden.

De verzameling eist meer.

Het gehele systeem is gebaseerd op het stamnummer van ieder voorwerp. Iedere aanwinst — hoe klein en onbenullig ook — krijgt bij het binnenkomen in het museum een stamnummer volgens een vaste

methode. Het stuk wordt ingeschreven in een inventarisregister en er wordt een aparte stamkaart opgemaakt, die speciaal voor dit doel ontworpen is. Zij bevat drie grote rubrieken : een administratieve; een wetenschappelijke en een technische. ALLE inlichtingen, die over het stuk gekend zijn worden op deze kaart vermeld: het stamnummer, wijze van verwerving, prijs voor een aankoop, de werkelijk geschatte waarde; de herkomst, afmetingen, benaming, gegevens over gebruik, plaats van herkomst, datering, auteur, toestand, restauraties, referentieliteratuur, verwijzingen naar analoge stukken binnen of buiten de verzameling, samen met een gedetailleerde beschrijving ter identificatie.

De kaarten worden numeriek gerangschikt.

Van alle belangrijke trefwoorden, die op deze kaart voorkomen, wordt een fiche gemaakt voor de klapper op de verzameling, ook wel een ideële catalogus of trefwoordencatalogus te noemen. Deze catalogus stelt ons in staat alle ideeën, die met een bepaald voorwerp in verband staan of er bij voorkomen, terug te vinden onder welk aspect het ook bekeken wordt. Onderlinge verwijzingen verbinden analoge of verwante gebieden.

Deze catalogus, die zeer veel materieel werk vraagt, is echter zeer eenvoudig, gewoon alfabetisch gerangschikt en heeft bewezen, doeltreffend vlug en algemeen bruikbaar te zijn. Practisch alle vragen in verband met de aanwezige verzamelingen kunnen ermede beantwoord worden. Het is werkelijk een papieren geheugen.

Een tweede catalogus is chronologisch ingericht. Deze is zo opgevat dat in enkele ogenblikken kan gezegd worden wat het museum bezit van een bepaalde datering of periode en hoeveel. Deze catalogus illustreert dus niet het bezit aan voorwerpen, zoals de trefwoorden-catalogus, doch wel het bezit in de tijd. Hij geeft ons de gelegenheid te onderzoeken over welke periode het meest of het minst voorhanden is en welke zaken. Hieruit kan een zekere richtlijn gedistilleerd worden in verband met een beredeneerde aanwinstenpolitiek.

Een andere, meer technische catalogus beantwoordt de vraag : wat bezit het museum aan bepaalde soorten voorwerpen : modellen, half-modellen, constructiemodellen, instrumenten, scheepsonderdelen, olie-verfschilderijen, tekeningen, aquarellen, lithografieën, gravures, enz.

Het klinkt misschien vreemd, maar voor het ogenblik kan niemand zeggen hoeveel stuks van ieder der bovengenoemde voorwerpen het Nationaal Scheepvaartmuseum bezit.

Deze catalogus, eens voltooid, zal hier binnen de minuut kunnen op antwoorden. Hij geeft eveneens een overzicht van de rijkdom of

de armoede van een bepaald soort voorwerpen. In één woord, wij krijgen hier een beeld van het stoffelijk bezit van de instelling.

Aansluitend hierop hebben wij nog rekening te houden met een aantal secundaire rangschikkingen als daar zijn : de fototheek en microfotografie van de verzameling en de bibliotheek met daarbijhorende negatieven, diapositieven en drukcliché's. Apart hiervan staat het documentatie-archief van eigen en vreemde instellingen.

Wij willen er even de aandacht op vestigen, dat al deze catalogi moeten opgebouwd worden uit het niet. Dit wil zeggen, dat buiten het vele materiële werk ook de methode moet geschapen worden. Het is inderdaad niet mogelijk een bestaande methode te gebruiken of er één over te nemen van een andere instelling. De meeste andere scheepvaartmusea, de grote niet uitgezonderd, zijn nog niet zover georganiseerd, dat ze een algemeen gekende vaste werkwijze hebben. Evenals bij ons worden er pogingen in die zin gedaan. Wij ondervinden dit regelmatig en stellen dit ook ter plaatse vast, wanneer wij bezoek krijgen van buitenlandse collega's. Altijd wordt ons gevraagd hoe wij het nu doen. Vakliteratuur is voor dit werk practisch nog niet voorhanden.

Voor de bibliotheek stellen zich minder problemen. Hier zijn de werkregels wel vastgelegd, gestandaardiseerd, en ieder museumvakmens leert deze regels in de loop van zijn opleiding.

In het algemeen mag gezegd worden, dat de wetenschappelijk-administratieve inrichting veel zorg vereist en een werk op lange termijn is. Het is werk voor de toekomst en moet voor het volgende beheer van het museum het apparaat zijn waardoor de continuïteit verzekerd wordt.

Buiten de administratieve en wetenschappelijke organisatie naar binnen blijft er nog de materiële inrichting, d.w.z. de stoffelijke uitbouw van het museum met het oog op het gebruik en de conservatie van het geheel.

Het gebruik van het bezit veronderstelt de beschikking over aangepaste bemeubeling. Hiervoor komen vooral in aanmerking de burelen, de leeszaal, de bergplaatsen voor boeken, documenten, prenten, kaarten, schilderijen, scheepsmodellen, enz. Ieder van deze soort voorwerpen stelt haar eigen eisen. Het is de taak van de museumleiding aan deze eisen tegemoet te komen en de beste middelen te overwegen om de conservatie te bevorderen en om een vlotte behandeling te waarborgen. Het gebruiken van de voorwerpen moet zó kunnen geschieden

dat het niet met beschadiging gepaard gaat, ook niet op lange termijn. Hierin spelen vele factoren een rol : de aard van de bemeubeling, hun constructie, de verwarming, de verlichting, het onderhoud van de verzameling, de restauraties, enz. Wij stellen regelmatig vast, dat buitenstaanders meestal volkomen onbekend zijn met de noodzakelijkheden van al deze factoren. Er is dus een nauwe samenwerking nodig tussen het museum en alle sectoren van de nijverheid die met opdrachten voor het museum belast worden : bouwnijverheid in al haar aspecten, verlichting, verwarming, bemeubeling, technische inrichting, enz. Fouten ter zake kunnen sterke hindernissen vormen voor de uitbating van een museum. Ik citeer hier het geval van een Nederlands museum waar men bij nieuwbouw nagelaten heeft een lift te voorzien, wat voor de uitbating veel moeilijkheden teweeggebracht heeft.

De curatieve en preventieve behandeling van de verzamelingen brengt ons in het domein van de directe conservatie. Een verzameling, zoals deze van het Nationaal Scheepvaartmuseum, evenzo voor andere musea, ondergaat een onophoudelijke vertering en staat aan voortdurend verval bloot door de ouderdom van een aantal stukken, de toestand, ziekten of insecten, hun broosheid, hun samenstelling, enz. Ook het onderhoud en de restauratie van voorwerpen, vooral scheepsmoedellen kunnen bij onoordeelkundig werk enorme schade aanrichten die de wetenschappelijke en ook de geldelijke waarde van een verzameling sterk kunnen aantasten. De meest strenge eisen mogen gesteld worden, wat de outillering en vooral wat het personeel betreft. Een verzameling zonder degelijk en regelmatig onderhoud wordt op korte tijd een hoop wrakhout.

IV. — DE WERKING NAAR BUITEN

De werking naar buiten is de resultante van de hiervoor aangehaalde factoren : het gebouw en het gebruik ervan, de verzameling en de innerlijke organisatie.

De meest in het oog springende en meest kenmerkende en moeilijkste manifestatie is het tentoonstellen.

Tentoonstellen betekent niet, iets zonder meer neerzetten op een willekeurige plaats waar de bezoeker het voorwerp kan zien in al dan niet geschikte omstandigheden.

Vóór enkele jaren — en hier en daar nu nog — beperkte men er zich toe ALLE voorhanden zijnde voorwerpen op te hangen, naast en boven elkaar te zetten, soms op te stapelen. De toonzalen waren soms zodanig volgepropt dat men er zich met omzichtigheid moest bewegen.

Onvermijdelijk kreeg men een rommelige indruk en een onmogelijk onderhoud. Een voorwerp, éénmaal opgesteld, bleef jaren op dezelfde plaats onafgezien of dit voor zijn behoud gunstig was of niet. Van een bepaalde rangschikking was er slechts zeer vaag sprake en dit is gemakkelijk te begrijpen.

De huidige museumtechniek inzake tentoonstellen is echter volkomen anders gericht en wordt ontwikkeld volgens bepaalde normen. Afwisselend kan een collectie, of een deel ervan, systematisch, chronologisch of thematisch tentoongesteld worden; dit met inachtneming van wetenschappelijke, paedagogische en technische vereisten.

Men stelt niet alles ten toon wat men bezit, doch wel een uitgelezen keuze representatieve stukken volgens een vooropgezet doel of onderwerp. Er wordt speciaal op gelet niet te veel te tonen. De bezoeker moet in staat zijn het tentoongestelde niet alleen geestelijk maar ook lichamelijk aan te kunnen, d.w.z. men tracht zo ten toon te stellen dat de hinderlijke « museumvermoeidheid » uitgeschakeld wordt : wel doordacht, luchtig, aangenaam van kleur, bondig en overzichtelijk en met een minimum van lichamelijke inspanning voor de bezoeker. Geen hurken of knielen, enz., doch aangepaste hoogten, klare onderschriften, goede verlichting, behoorlijke verwarming.

Deze werkwijze heeft verstrekkende gevolgen voor de inrichting van een museum :

1° een geschikt gebouw om volgens bovenstaande eisen te kunnen werken. Door het feit, dat de tentoonstellingszalen niet volgepropt worden, doet de behoefte aan bergruimte zich sterk gevoelen. Deze bergruimte mag dan ook weer niet tot een stapelplaats vervallen, doch moet een gemakkelijk bereikbare werkruimte zijn voor het behandelen van de reserveverzameling. Men moet tevens over de meest ruime verbindingsen beschikken omdat men uiteraard met talrijke verplaatsingen af te rekenen heeft.

2° Het schiften van het bezit, catalogiseren, bestuderen, het organiseren van tentoonstellingen vereisen het nodige personeel en de werkruimte voor dit personeel. Bovendien moeten de noodzakelijke werkapparaten voorhanden zijn, o.m. de wetenschappelijke administratie (catalogi), geschikte bemeubeling, technische mogelijkheden, e.a. Tenslotte een verzameling die rijk genoeg is om variatie te brengen in het tentoonstellen.

De werking naar buiten heeft verder nog een ander werkterrein. Er blijft het uitgeven van publicaties, in of buiten het verband met

tentoonstellingen, het verstrekken van gevraagde inlichtingen, het bezorgen van reproducties van voorwerpen uit de verzameling, het geven van richtlijnen of rechtstreekse hulp aan studerenden, het organiseren van wandelvoordrachten in het museum. Niet minder belangrijk is de medewerking van het museum aan tentoonstellingen buiten het museum, hetzij door directe deelname, hetzij door het uitlenen van voorwerpen aan derden.

Wij trekken hieruit de conclusie, dat de werking naar binnen en de werking naar buiten nauw met elkaar in verband staan en voortdurend op elkander aangewezen zijn. Zij zijn van elkander afhankelijk en bij ontstentenis van één van beide wordt de activiteit geremd zonet volledig onmogelijk gemaakt.

Uit wat voorafgaat, d.w.z. uit het gehele organisatieplan van het Nationaal Scheepvaartmuseum konden de conclusies getrokken worden voor de verbouwing van het Steen.

In tegenstelling met wat algemeen gedacht wordt was het niet de bedoeling in de eerste plaats tentoonstellingsruimte bij te winnen. Het bijwinnen van tentoonstellingszalen is eerder een gevolg van de verbouwing, niet als een doel te bestempelen.

In de eerste plaats was het nodig ruimte « achter de schermen » te scheppen. Hiervoor werd een ontwerp ingediend dat er naar streefde een grote bergruimte te scheppen met ruime en praktische toegangen. Onder bergplaatsen zijn begrepen de ruimten voor het opbergen van scheepsmodellen, instrumenten, sloopsonderdelen, schilderijen, prenten, boeken, zeekaarten, documenten, reservemeubelen, tentoonstellingsmateriaal, enz. De verbinding tussen de verdiepingen zal verwezenlijkt worden door een grote lift waarin de meest omvangrijke stukken uit de verzameling kunnen ondergebracht worden, en gemakkelijk van de ene verdieping naar de andere gebracht worden. Hierdoor worden de krachtsinspanning, het tijdverlies, de kans op beschadiging praktisch uitgesloten, terwijl de werkveiligheid gewaarborgd wordt.

Een ruim en goed gelegen atelier zal ons in staat stellen een degelijke conservatie van de collectie te waarborgen. Hiervoor wordt niet alleen aangedrongen op geschoold personeel, doch ook op een technische installatie van de modernste soort.

Ook bureelruimte wordt geschapen, terwijl voor de bezoekers een leeszaal met tekentafel en voldoende bewegingsvrijheid voorbehouden worden.

Tenslotte zullen er twee ruime tentoonstellingszalen gebouwd worden : één op het gelijkvloers, een andere op de eerste verdieping onder

het dak, die bijgevolg — door de dakhelling — minder groot is dan deze van het gelijkvloers.

Oorspronkelijk waren twee verdiepingen voorzien, maar om bepaalde redenen werd slechts één verdieping behouden. In werkelijkheid zijn er vier ruimten boven elkander en wel : één ondergrondse kelder, één bovengrondse kelder, dus op het niveau van de kade, één tentoonstellingszaal op het gelijkvloers (1), één tentoonstellingszaal op de eerste verdieping.

Zeer belangrijk was ook de beslissing — naar aanleiding van de verbouwing — van de gelegenheid gebruik te maken om een centrale verwarmingsinstallatie te plaatsen in het gehele complex. Tot hiertoe gebeurde de verwarming — met twijfelachtig resultaat — door middel van kachels. Het was practisch niet mogelijk in iedere zaal een kachel te plaatsen, omdat er geen schouwen waren, afgezien van het aesthetisch aspect van dit soort verwarming. Als men dan bedenkt, dat bijna overal houten vloeren en zolderingen aanwezig zijn, en het Steen zoals de meeste oude gebouwen niet geheel vochtvrij is, mag deze nieuw aan te leggen verwarming als een zegen tegemoet gezien worden. Niet minder belangrijk is het installeren van een nieuw verlichtingssysteem. De verlichting van het Steen was in één woord primitief. Alle kunst- en vliegwerk, dat tot hiertoe uitgevoerd werd, gaf zeer weinig verbetering. Nu moet er aan toegevoegd worden, dat de verlichting van een gebouw als het Steen, problemen meebrengt, waarvoor zelfs specialisten inzake verlichting achteruitdeinzen. Een werkelijk ideale verlichting in de oude vleugel is uitgesloten met de huidige stand van de verlichtingstechniek. In de nieuwe vleugel wordt echter de meest moderne verlichtingstechniek geëist. Wij konden ons hier de medewerking verzekeren van zeer bevoegde architecten van de Dienst voor stadsgebouwen, o.m. de heer Laporte, die voor de nieuwe zalen een werkelijk prachtige verlichting voorzien heeft.

(1) Het niveauverschil in het Steen is voor ter plaatse minder bekenden zeer misleidend. De zogenaamde kelders van de oude vleugel liggen feitelijk niet onder de grond, doch wel er boven en op gelijk peil met de huidige kaden. Het oude, oorspronkelijke straatpeil lag tot in 1883 gelijk met het niveau van de huidige Kaasstraat en de ingang van het museum. Bij het rechtekken van de Scheldekaaien werd de straat — Steenstraat of Gevangenisstraat — afgegraven tot op de diepte van de tegenwoordige Jordaenskaai, waardoor de kelders bovengronds kwamen. Gerekend van op het tegenwoordige straatpeil ligt de ingang van het Steen dus op de eerste verdieping. Daalt men in de « kelders », dan komt men op dezelfde hoogte als de straat, dus op het gelijkvloers. Nochtans is het gebruikelijk de verdieping, gelijkliggend met de ingang van het gebouw als gelijkvloers te bestempelen, wat historisch gezien juist is.

De museumleiding is echter een nieuwe mening inzake verlichting toegedaan. Het is inderdaad de bedoeling de toonzalen **niet** te verlichten, ook al is er licht voorzien.

Wel de toonkasten zullen verlicht zijn, ieder voor zich en van boven uit. Proeven in die zin zijn genomen en wij menen wel te mogen zeggen, dat het resultaat van een dergelijke individuele kastverlichting niet te evenaren is door gelijk welke algemene zaalverlichting. Het is de eerste maal dat deze techniek in een Antwerps museum zal toegepast worden. De technische verwezenlijking van deze verlichting vergt een tamelijk uitgebreide elektrische installatie. Wij menen echter, dat het resultaat in verhouding zal zijn.

Tenslotte wensen wij aan de hand van enkele cijfers een idee te geven van de uitbreiding van het Nationaal Scheepvaartmuseum.

Tentoonstellingsoppervlakte

Oude vleugel van het Steen (11 zalen)	420 m ²
Nieuwe vleugel van het Steen (2 zalen)	550 m ²
<hr/>	
Totale tentoonstellingsoppervlakte	970 m ²
Vroegere tentoonstellingsoppervlakte	726 m ²
winst :	244 m ²
<hr/>	
Bergruimte voor de verzameling	530 m ²
Bergruimte voor de bibliotheek	120 m ²
Documentent, prenten, kaarten, enz.	
<hr/>	
Totale bergruimte	650 m ²
Vroegere bergruimte	100 m ²
winst :	550 m ²
<hr/>	
Atelier	100 m ²
Bergplaats voor atelier (materialen, enz.)	40 m ²
<hr/>	
Totale ruimte voor atelier	140 m ²
Vroegere ruimte voor atelier	20 m ²
winst :	120 m ²
<hr/>	
Bureelruimte, leeszaal	80 m ²
Vroegere bureelruimte	20 m ²
winst :	60 m ²

Buiten de hier opgesomde oppervlakten dient men nog rekening te houden met de trappen, gangen, liftkoker, gezondheidsinstallaties, stookkelders, opslagplaatsen voor brandstof samen met enkele kleinere ruimten voor verschillende doeleinden.

De herinrichting van het Nationaal Scheepvaartmuseum — zowel op administratief als op stoffelijk gebied — sluit voor deze instelling een periode af, die met zeer veel moeilijkheden gepaard ging.

Uiteindelijk zal deze enige collectie in ons land definitief kunnen van wal steken ter verwezenlijking van het doel waarvoor ze samengebracht is, en in stand gehouden wordt.

